

DISCIPLINSKO KAŽNJAVANJE OSUĐENIH*

Ljeposava Ilijić*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Goran Jovanić*

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Život osuđenika u zatvorskoj ustanovi u potpunosti je normativno regulisan, kako opštim zakonskim propisima, tako i internim aktima ustanove. Poštovanje reda, pravila ponašanja i održavanje bezbjednosti jedan su od primarnih ciljeva svake zatvorske ustanove. Kršenje propisanih pravila ponašanja predstavlja disciplinski prestup za koji se izriče zakonom propisana disciplinska mjera. Autori u ovom radu pažnju usmjeravaju upravo ka analizi disciplinskih prestupa, vrsti ali i izrečenim disciplinskim mjerama, komparirajući podatke iz tri ustanove različitog tipa/tretmana.

KLJUČNE RIJEČI: Osuđeni /disciplinski prestupi/ disciplinske mjere

UVOD

Položaj i prava osuđenih lica regulisani su brojnim zakonskim rješenjima i međunarodnim aktima i konvencijama, koji proklamuju kako uslove izvršenja zatvorske kazne, tako i humano postupanje. Potpuna normativna

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: lelalela_bgd@yahoo.com

* E-mail: goxi67@gmail.com

regulisanost zatvorskog života,¹ rada, slobodnovremenskih aktivnosti, ali i sankcionisanje određenih nedozvoljenih oblika ponašanja, imaju za cilj održavanje reda i bezbjednosti u ustanovi kao i obezbjeđivanje uslova za adekvatno sprovođenje tretmana i postizanje njegovih ciljeva.

Pored prava koja su mu zakonom priznata, osuđeni koji se nalazi na izvršenju zatvorske kazne je dužan da se pridržava zakonskih propisa i kućnog reda, uređenog internim aktom ustanove (Bošković, Radoman, 2002:257). Imajući u vidu činjenicu da se u zatvorskim sredinama nalazi veliki broj osuđenih za najrazličitija krivična djela, veliki broj osuđenih za nasilnička ponašanja i ubistva, ali i istoriju organizovanih pobuna u našim zatvorima, čini se da ne treba posebno naglašavati značaj održavanja reda, discipline i bezbjednosti u ustanovama visokog rizika kao što su zatvori.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Sl. glasnik RS, br. 55/2014) u članu 141. posebno naglašava da je osuđeni dužan da se tokom izvršenja kazne zatvora ponaša u skladu sa zakonom i propisima donijetim u skladu sa zakonom, kao i po nalogima službenih lica. Nepoštovanje pravila ponašanja kao i nepostupanje po nalogu službenih lica, označava se kao teži ili lakši disciplinski prestup za koji se izriče disciplinska mjera.

Prema osuđenom se mogu promjeniti samo one mjere za održavanje rada i bezbjednosti koje su utvrđene zakonom i samo u mjeri u kojoj je to neophodno. Na ovaj način, zakonski su propisane mjere i postupci koji se mogu primjeniti u slučajevima nepoštovanja ili narušavanja reda i discipline, ugrožavanja sopstvene, bezbjednosti drugih lica ili ustanove.

Za osuđenike i prekršajno kažnjena lica, teži i lakši disciplinski prestupi definisani su ZIKS,² Pravilnikom o kućnom redu u kazneno popravnim zavodima i okružnim zatvorima³, a pravila postupka sadrže ZIKS i Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija.⁴

Disciplinski postupak se pokreće i vodi na osnovu prijedloga za pokretanje disciplinskog postupka. Taj postupak je hitan, a svakako da hitnost postupka ne smije biti na štetu donošenja pravilne i zakonite odluke⁵.

¹ Zatvorski život je u potpunosti regulisan propisima i pravilima, u zatvoru je propisano gdje spavate, koliko spavate, šta jedete, šta oblačite i obuvate, kada se obavljaju određeni poslovi, ukratko, sve je regulisano propisima (Santos, 1995).

² Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, "Služben Glasnik RS", br. 55/2014. (čl.157. i čl. 158.).

³ Objavljen u "Službenom glasniku RS" br. 72/2010.

⁴ Objavljen u "Službenom glasniku RS" br. 105/2006.

⁵ Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupku prema osuđenim licima, čl. 9. i čl. 12.

VRSTE DISCIPLINSKIH PRESTUPA I MJERA -zakonska određenost-

Osuđena lica su posebno osjetljiva kada se u situaciji izvršenja kazne zatvora prema njima preuzima dodatni postupak koji može imati za posledicu dodatno kažnjavanje. Stoga se Uprava za izvršenje zavodskih sankcija odlučila za detaljno nabrojavanje i lakših disciplinskih prestupa, kako bi se umanjila eventualna arbitrarnost uprava ustanova u procjeni i sankcionisanju ponašanja osuđenih pod njihovim nadzorom (Jovanić, 2007).

Disciplinski prestupi su teže ili lakše povrede reda i bezbjednosti, kao i povrede drugih pravila ponašanja osuđenih utvrđenih Zakonom i Pravilnikom o kućnom redu kazneno popravnih zavoda i okružnih zatvora. U skladu sa odredbama Krivičnog zakonika disciplinski će se kazniti osuđeni koji za vrijeme izvršenja kazne zatvora učini krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine (ZIKS, čl. 156).

ZIKS u članu 157. kao teže disciplinske prestupe osuđenog navodi: 1) bjekstvo ili pokušaj bjekstva iz zavoda; 2) podstrekavanje na pobunu ili bjekstvo; 3) pripremanje pobune ili bjekstva; 4) neovlašćeno napuštanje zavoda; 5) nasilje prema drugom licu, psihičko ili fizičko zlostavljanje drugog lica; 6) pravljenje, posjedovanje ili korišćenje opasne stvari ili sredstava za komunikaciju; 7) izrada ili unošenje u zavod sredstva pogodnog za napad, bjekstvo ili izvršenje k.d.; 8) sprječavanje pristupa u bilo koji dio zavoda službenom licu ili licu koje se ovlašćeno nalazi u zavodu; 9) ugrožavanje, oštećenje ili uništenje imovine većeg obima; 10) odbijanje izvršenja zakonitog naloga ovlašćenog lica uslijed čega je nastupila ili je mogla nastupiti teža štetna posljedica; 11) ugrožavanje tuđeg zdravlja izvršeno namjernom ili grubom nepažanjom; 12) proizvodnja, posjedovanje ili korišćenje opojnih droga ili psihoaktivnih supstanci; 13) grubo zanemarivanje lične higijene osim ako grubo zanemarivanje lične higijene nije nastalo uslijed tjelesnog ili mentalnog oboljenja, 14) bavljenje igrama na sreću; 15) otpor zdravstvenom pregledu; 16) podstrekavanje lica lišenog slobode na teži disciplinski prestup; 17) zanemarivanje radne obaveze koje je izazvalo ili je moglo izazvati težu štetnu posljedicu; 18) obučavanje o načinu izvršenja krivičnog djela na osnovu ličnog ili tuđeg iskustva; 19) teža zloupotreba dobijenih proširenih prava i pogodnosti; 20) nedolično, nasilničko ili uvrijedljivo ponašanje prema zaposlenom; 21) protivpravno prisvajanje tuđih pokretnih stvari; 22) ponavljanje najmanje tri lakša disciplinska prestupa u periodu od tri mjeseca; 23) odbijanje osuđenog da se podvrgne testiranju u slučaju osnovane sumnje na uzimanje opojnih droga ili psihoaktivnih supstanci.

U lakše disciplinske prestupe (ZKS, čl.158.) ubrajaju se: 1) ugrožavanje i ometanje drugog osuđenog u obavljanju radnih i slobodnih aktivnosti; 2) udaljavanje iz kruga zavoda ili radilišta i radionice zavoda bez odobrenja; 3) iznošenje alata i drugih materijalnih sredstava sa radnog mjesta; 4) međusobna kupoprodaja odjeće, obuće, lijekova i drugih stvari; 5) kockanje; 6) pripremanje obroka, napitaka ili hrane van prostora predviđenog u tu svrhu; 7) tetoviranje i tjelesni pirsing sebe ili drugog u zavodu; 8) ugrožavanje i oštećenje imovine; 9) narušavanje izgleda zavoda; 10) neovlašćeno korišćenje i ulaženje u službene prostorije; 11) lakša zloupotreba dobijenih posebnih prava; 12) posjedovanje stvari koje osuđeni ne smije imati kod sebe; 13) nedisciplinovano, nepristojno i agresivno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu; 14) nedozvoljena izrada predmeta; 15) pušenje van prostora određenog u tu svrhu; 16) zanemarivanje radne obaveze; 17) odbijanje izvršenja zakonitog naloga ovlaštenog lica; 18) neovlašćeno korišćenje stvari; 19) omogućavanje pristupa neovlašćenom licu u prostor zavoda; 20) uvrijedljivo ponašanje prema drugom licu po bilo kom ličnom svojstvu; 21) davanje netačnih podataka o činjenicama bitnim za ostvarivanje prava.

Postavlja se pitanje zbog čega su igre na sreću kategorizovane kao teži disciplinski prestup, dok je kockanje lakši disciplinski prestup? Zamjerke bi se mogle uputiti i dosta široko postavljenim odrednicama kao što su "uvrijedljivo", "nepristojno", "ugrožavanje" ili "ometanje" koje opet daju prostor za arbitrnost u procjeni onoga koji odlučuje o postojanju disciplinskog prestupa (Jovanić, 2007).

Pretpostavke za disciplinsko kažnjavanje osuđenih lica se mogu raščlaniti u tri grupe:

- Osuđeni može biti disciplinski kažnjen samo zbog povreda pravila ponašanja utvrđenih tim zakonom i pravilnikom o kućnom redu zavoda; Ovdje se radi o specifičnom "načelu legaliteta" odnosno, o nužnosti da delikt bude unaprijed određen u navedenim pravnim aktima;
- Osuđeni se disciplinski kažnjava i ako za vrijeme izdržavanja kazne učini neko krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine; Ovo je jedan od slučajeva od kojih je u našem kaznenom pravu predviđena *disciplinska odgovornost* za (lakša) krivična djela;
- Osuđeni se ne može više puta kazniti za istu radnju disciplinskog prestupa-načelo *ne bis in idem* (Bošković, Radoman, 2002:256).

Za učinjene disciplinske prestupe (*teže ili lakše*), osuđenom licu se izriču zakonom propisane disciplinske mjere, a to su:

1. Ukor (koji se izriče samo u slučajevima ako osuđenog samo treba prekoriti zbog učinjenog prestupa);
2. Ograničenje ili zabrana primanja paketa do tri mjeseca;
3. Oduzimanje dodjeljenih proširenih prava i pogodnosti (koje se izriču kada je disciplinski prestup takve težine da se ukor pojavljuje kao preblaga, a upućivanje u samicu kao prestoga mjera);
4. Ograničenje ili zabrana raspolaganjem novcem u zavodu do tri mjeseca (izriče se za teže disciplinske prestupe);
5. Upućivanje u samicu u slobodno vrijeme ili tokom cijelog dana i noći (izriče se samo za teže disciplinske prestupe)⁶(ZIKS, čl.159.).

ZIKS⁷ posebno naglašava da se u primjeni mjera za održavanje reda i bezbjednosti ne smije primjeniti stroža mjera od neophodno potrebne mjere (s obzirom na okolnosti njene primjene i njenu sadržinu) i propisuje uslove za primjenu mjera prinude.

Mjere za održavanje reda i bezbjednosti su mjere prinude i posebne mjere. Mjere prinude mogu se primjeniti samo kada je neophodno da se spriječi: 1) bjekstvo osuđenog; 2) fizički napad na drugo lice; 3) nanošenje povrede drugom licu; 4) samopovrijeđivanje; 5) prouzrokovanje znatne materijalne štete; 6) aktivan⁸ i pasivan⁹ otpor osuđenog. Vrste *mjera prinude* koje se mogu primjeniti u slučaju postojanja prethodno navedenih nedozvoljenih oblika ponašanja, takođe su striktno zakonski definisane, a one su: upotreba fizičke snage, vezivanje, izdvajanje, upotreba gumene palice, upotreba šmrkova sa vodom, upotreba hemijskih sredstava i upotreba vatrenog oružja (ZIKS, čl. 143). Prema osuđenom za koga postoji opasnost od bjekstva, nasilničkog ponašanja, samopovrijeđivanja ili ugrožavanja reda i bezbjednosti druge vrste, koji se na drugi način ne mogu otkloniti, izuzetno se mogu primjeniti i *posebne mjere*, a to su: oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje dozvoljeno, smještaj u posebnu prostoriju

⁶ Disciplinska mjera upućivanja u samicu i oduzimanje dodjeljenih proširenih prava i pogodnosti, mogu se izreći i kumulativno.

⁷ Službeni glasnik RS, br. 55/2014

⁸ Pod aktivnim otporom podrazumjeva se svako suprotstavljanje osuđenog zakonitim službenim mjerama, radnjama i nalogima službenog ili ovlašćenog lica koje se vrši zaklanjanjem ili držanjem za lice ili predmet, stavljanjem u izgled da će se lice napasti ili preduzimanjem slične radnje (ZIKS, čl.142).

⁹ Pod pasivnim otporom podrazumjeva se svako suprotstavljanje osuđenog zakonitim službenim mjerama, radnjama i nalogima službenog ili ovlašćenog lica koje se vrši oglašivanjem ili zauzimanjem klečećeg, sjedećeg, ležećeg ili sl. položaja (ZIKS, čl.142).

bez opasnih stvari, smještaj pod poseban nadzor, usamljenje i testiranje na zarazne bolesti ili psihoaktivne supstance (ZIKS, čl.149).

Iz prethodno navedenog uočavamo da ja zakonodavac imao intenciju da do detalja reguliše oblast disciplinskog kažnjavanja, predviđajući postojanje disciplinskih prestupa, ali i nužnost vođenja disciplinskog postupka kao osnova za disciplinsko kažnjavanje. U cilju održavanja reda i bezbjednosti, moguće je primjeniti mjere prinude i posebne mjere prema osuđenim licima, takođe u zakonski definisanim slučajevima. Osnovno načelo za primjenu ovih mjera je da se one kreću od blažih ka stozijim i da se primjenjuje samo u mjeri u kojoj je to neophodno.

DISCIPLINSKO KAŽNJAVANJE -praksa-

Disciplinski prestupi osuđenih lica kao i disciplinske kazne za počinjene prestupe predstavljaju čestu pojavu u svim zatvorskim ustanovama u svijetu pa i kod nas. Kažnjavanje, ali i nagrađivanje, jedan su od faktora koji pozitivno utiču na osuđenike u procesu korekcije njihovog ponašanja. Ove mjere imaju smisla samo ako odgovaraju cilju prevaspitanja i rehabilitaciji osuđenika i ako podstiču osuđenika na aktivan doprinos sopstvenom prevaspitanju (Stevanović, 2006).

Podaci o broju disciplinskih prestupa, kao i mjerama preduzetim za njihovo sankcionisanje su dostupni kako u zvaničnim Izvještajima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, tako i u pojedinačnim publikovanim radovima autora koji su se bavili ovom problematikom. U ovom radu, biće analizirani podaci o broju i vrsti disciplinskih prestupa i kazni jedne kazneno popravne ustanove otvorenog tipa (Padinska Skela) jedne kazneno popravne ustanove zatvorenog tipa (Požarevac) kao i jedne/jedine kazneno popravne ustanove za žene na našim prostorima (Požarevac). Na taj način, prikazom disciplinskih prestupa, ali i vrsta disciplinskih kazni, autori će nastojati da utvrde da li vrsta tretmana/tip zavoda ima uticaj na disciplinske prestupe, ali i specifičnosti disciplinskih prestupa i kazni ženske zatvorske populacije u odnosu na mušku.

U Izvještaju Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, u protekloj, 2013. godini u svim kazneno popravnim ustanovama, izvršeno je ukupno 4465 disciplinskih prestupa, od kojih su 4292 prestupa počinili muškarci, a svega 173 žene u kazneno popravnom zavodu. U pogledu vrste prestupa, najčešća je *nedisciplina* (1369), *nasilje nad drugim licima* (499), *posjedovanje i konzumiranje opojnih supstanci* (448) i *napad na osuđena*

lica (328). Kada je u pitanju ženska zatvorska populacija, najčešći disciplinski prestup je *napad na osuđena lica* (49) nakon čega po učestalosti, slijedi *nedisciplina* (49). U pogledu vrste disciplinskih kazni, prema istom izvoru, najučestaliji je ukor, koji je izrican 950 puta, nakon čega slijedi upućivanje u samicu na period od 5 do 10 dana, izrečeno 644 puta, i oduzimanje i zabrana korišćenja pogodnosti koja je izrečena 412 puta.¹⁰

KPZ Padinska Skela

Razultati istraživanja do kojih je došao Tomić (2012) ispitivajući disciplinske prestupe u KPZ Padinska Skela, ukazuju na podatak da u toj ustanovi disciplina nije na zavidnom nivou. Do ovog zaključka, pomenuti autor je došao na osnovu podatka da je od ukupnog broja osuđenih lica, čak 34,8% disciplinski kažnjavano za neki od disciplinskih prestupa počinjenih u toku izdržavanja zatvorske kazne, što je preko trećine ispitivanog uzorka.

Značaj za analizu čini se podatak do kojeg je došao Tomić (2012), koji ukazuje na činjenicu o sve učestalijem disciplinskom kažnjavanju osuđenih u otvorenim zavodima. Tako 2006. god. po jednom osuđenom licu, izricalo se u prosjeku oko 0,35 disciplinskih kazni. Da trend povećanja učestalosti kažnjavanja raste, navode podaci do kojih je došao i Stevanović (2006) u svojim istraživanjima disciplinskog kažnjavanja u zavodima otvorenog tipa. Broj disciplinskih kazni 1997. god. se kretao oko 0,12 dok je taj broj u 2002. god. iznosio 0,20 po osuđenom licu. Ukupan broj disciplinski kažnjavanih osuđenika u 1997 god. iznosio je 28,5% dok je 2002. god. učestalost povećana na 33,2%. Objašnjenje za navedene podatke, autor nalazi u stavu da su u prvim godinama funkcionisanja otvorenih zavoda (1999. i 2000. god.) uprave vjerovatno bile tolerantnije i rjeđe izricale disciplinske kazne, dok je kasnije, učestalost kažnjavanja počela da raste (Stevanović, 2006:136).

Ipak, podaci brojnih istraživanja ukazuju da najveći procenat osuđenika nije nikada disciplinski kažnjavan, a podatke iznose Jovanić (2012) koji ustanovljava 81% nekažnjavanih osuđenika, Ilijić (2012) u čijem se istraživanju navodi 60% nekažnjavanih i Tomić (2012), koji izlaže podatak o 65,2% nekažnjavanih osuđenih lica. Navedeni podaci iz različitih izvora potvrđuju konstataciju da značajno veći broj osuđenih poštuje pravila

¹⁰ Godišnji Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (2013). Ministarstvo pravde Republike Srbije.

ponašanja u zatvoru u odnosu na osuđene koji ih krše i zbog toga budu disciplinski kažnjeni.

Rezultati istraživanja nagrađivanja i disciplinskog kažnjavanja osuđenih lica u KPD Padinska Skela, koje je sproveo Tomić (2012) ukazuju da je u pogledu izrečene disciplinske mjere, najučestalije oduzimanje posebnih prava. Ovom disciplinskom mjerom kažnjeno je 28% od ukupnog broja disciplinski kažnjavanih osuđenika. Druge po zastupljenosti su mjere ukora (24%) i samice (24%), dok je sa više disciplinskih kazni kažnjeno 22% osuđenika. Zabranom primanja paketa kažnjeno je svega 2% osuđenika, dok disciplinska mjera ograničenja ili zabrane primanja novca u zavodu, nije izricana (Tomić, 2012).

KPZ Požarevac

Stanje bezbjednosti u kaznenom zavodu Požarevac je zadovoljavajuće i pored izuzetno velikog broja osuđenih lica i manjaka osoblja u službi koja održava red i bezbjednost. Relativno mirna atmosfera, red i disciplina koji vladaju, potvrđuju se i statistikom prestupa zatvorenika. U proseku, nedjeljno, ima 10-12 disciplinskih prijava, što nije problematičan broj u odnosu na ukupan broj zatvorenika. Najčešća disciplinska kažnjavanja zatvorenika su zbog međusobnih tuča i krađa, a u poluotvorenom tretmanu i alkohola. Među disciplinski kažnjenim zatvorenima ima dosta povratnika. Najčešća disciplinska kazna je samica, uslovna osuda i u poluotvorenom i otvorenom tretmanu, oduzimanje pogodnosti. Bezbjednost ustanove održava se i povremenim pretresima prostorija, a zadovoljavajuće stanje bezbjednosti ustanove potvrđuje se i činjenicom da je u toku godine bilo samo jedno bekstvo (Helsinški odbor za ljudska prava, 2006).

Tako Ilijić (2012) ispitivajući uticaj karakteristika osuđenika na intenzitet doživljavanja zatvorskih deprivacija u KPZ Požarevac, dolazi do podatka da je u strukturi osuđeničke populacije, najveći procenat onih kojih nisu nikada disciplinski kažnjavani (60%). U pogledu izrečene disciplinske mjere, najučestalije je upućivanje u samicu, koja je izrečena 56,1% disciplinski kažnjenih osuđenika. Ukorem je kažnjeno 28,7%, a oduzimanjem pogodnosti 15,7% disciplinski kažnjenih osuđenika. U pogledu broja disciplinskih kazni, najveći procenat osuđenika kažnjen je samo jednom 57%, dva puta je disciplinski kažnjeno 21%, a tri ili više puta 22,8% ispitivane disciplinski kažnjavane osuđeničke populacije.

Podaci do kojih je došao Jovanić (2012) na uzorku od devetnaest kazneno-popravnih ustanova, govore da 81% osuđenih nije disciplinski kažnjavano, a 19% osuđenih je bilo na ovaj način sankcionisano tokom

izvršenja kazne zatvora. U strukturi disciplinski kažnjenih može se zapaziti da je 25% osuđenika više puta sankcionisano ovom merom, a prema ostalih 75% je primenjena samo jedna disciplinska kazna.

KPZ za žene-Požarevac

U Srbiji, kao i u većini zemalja u svijetu, osuđenice čine manjinu opšte zatvorske populacije, obično između 2%, 8% i 10% od ukupne zatvorske populacije (Konstantinović-Vilić, Soković, 2011). Iako ZIKS predviđa da sva osuđena lica izdržavaju zatvorsku kaznu u nekom od tri postojeća režima, u slučaju ženske zatvorske populacije nije moguće izvršiti ovu klasifikaciju, te se sve osuđene žene, smještaju u jednu zatvorsku ustanovu-poluotvorenog tipa (KPZ Požarevac). Zatvori imaju institucionalni dizajn i operativne procedure koje su napravljene po modelu prilagođenom muškoj populaciji, bez uvažavanja potreba i profila zatvorenica. To obično znači pogoršanje njihovog položaja, jer žene u tim situacijama ne mogu da ostvare ista prava kao i osuđeni muškarci istog pola (Ignajtović, Ljubičić, 2011:61).

Ženska zatvorska populacija, se po mnogim karakteristikama razlikuje od osuđeničke muške populacije. Naime, osim po starosti, vrsti krivičnog djela i recidivizmu, specifičnost ove populacije leži i u manjem bezbjednosnom riziku ove populacije. Brojne komparativne studije muške i ženske zatvorske puplacije, navode kao jedan od najvažnijih rezultata upravo podatak da žene predstavljaju populaciju koja u zatvoru proizvodi manji bezbjednosti rizik, manju vjerovatnoću izazivanja nereda i međusobnih napada, te da su manje sklone izvršavanju ozbiljnijih institucionalnih prekršaja (Pogrebin, Dodge, 2001:532). Dosadašnja istraživanja u svijetu, a i kod nas, nedvosmisleno pokazuju da osuđene žene ne pokazuju tendenciju organizovanja tzv. *zatvorskog podzemlja*, odnosno, da nema organizovanog nasilja, otpora osoblju, pokušaja bjekstva ili organizovanja pobuna (Mršević, 1995).

Iako podaci istraživanja navode da osuđenice rijetko narušavaju bezbjednost zatvorske ustanove, to svakako ne znači da ova populacija ne čini disciplinske prestupe i da nije disciplinski kažnjavana. Podaci istraživanja koja je sprovedla Vukanović (2014) u KPZ za žene u Požarevcu, ukazuju da je najveći procenat osuđenica kažnjen upućivanjem u samicu (38%) dok je nešto manji procenat osuđenica bilo uslovno disciplinski kažnjeno (24%), a svega 5% osuđenica kažnjeno je ukorom, kao najblažom disciplinskom kaznom.

Prema podacima HOS (2006) kada je u pitanju statistika incidenata među zatvorenicama, najčešći prestupi su svađe, nedozvoljene razmjene,

inače dozvoljenih predmeta i zloupotreba terapije. Opšti utisak zatvorenica je da se u ustanovi osjećaju bezbjedno, da je odnos zaposlenih u službi obezbeđenja korektan; nema omalovažavanja i verbalnih uvreda, te da je atmosfera prijateljska. Pripadnici službe obezbeđenja su upotrebili sredstva prinude u 14 slučajeva, od čega je u 10 upotrebljena mjera izdvajanja, a u 4 primjenjena i mjera vezivanja.

U istom periodu izrečeno je ukupno 159 disciplinskih kazni, od čega je 14 upućivanja u samicu uslovno odloženo. Od ukupnog broja, izrečeno je 109 kazni ukora, 21 oduzimanja pogodnosti, a 15 kazni upućivanja u samicu. Zatvorenice smatraju da je disciplinsko kažnjavanje izuzetno strogo i nepravedno. Tvrdnju su ilustrovale podatkom da se oštre kazne izriču za sitne prekršaje kućnog reda (korišćenje tuševa van utvrđenog rasporeda, ležanje na krevetu u nedozvoljeno vreme, i sl) (HOS, 2006).

Opšti zaključak važi i za populaciju osuđenica, a glasi da najveći procenat osuđenih žena nije nikada disciplinski kažnjavan (75,7%), dok je svega oko četvrtine bilo disciplinski kažnjavano u toku boravka u zatvorskoj ustanovi (24,3%). Ono što se izdvaja kao specifičnost, jeste primjetan pad broja izrečenih disciplinskih kazni u odnosu na ranije periode. Tako je u toku 2011. god. izrečeno 66 disciplinskih kazni, a u 2012. god. svega 16. Podaci ukazuju da se uglavnom radi o lakšim disciplinskim prestupima koji se najčešće kažnjavaju ukorom (kašnjenje po povratku iz grada, pranje veša u nedozvoljeno vrijeme ili na način na koji nije dozvoljeno, posuđivanje cigareta itd.) (Vukanović, 2014).

UZROCI DISCIPLINSKIH PRESTUPA -teorijska objašnjenja-

U literaturi se mogu naći brojni teorijski modeli objašnjenja uzroka nastanka disciplinskih prestupa osuđenika. Tako jedan teorijski model (Predicting Major Prison Incidents, 1999), pravi razliku između internih i eksternih uzroka, pri čemu interni model naglašava da uslovi zatvorskog života i same karakteristike zatvora kao sredine, proizvode incidentno ponašanje osuđenih. Za razliku od ovoga, eksterni model naglašava da su karakteristike osuđenika sa kojima oni dolaze u zatvorsku sredinu, uzrok kršenja pravila ponašanja u ustanovi. Praveći kompromis između ova dva modela, integrisani model kombinuje ova dva pristupa u traganju za uzrocima disciplinskih prestupa osuđenika. Drugi teorijski pristup (Predicting Major Prison Incidents, 1999) usmjeren je ka analizi formalnih društvenih struktura kao glavnih krivaca za javljanje nediscipline među zatvorenicama. Prema ovom teorijskom pristupu, neorganizovanost zatvorske uprave povećava

mogućnost javljanja disciplinskih prestupa osuđenih. Bez obzira koji teorijski pristup u objašnjenju uzroka incidentnog ponašanja prihvatili, važno je napomenuti da svaki od njih pravi razliku između "sistemskih" uzroka kao što su loši zatvorski uslovi života i "neposredni uzroci" (kao što je npr. prekomjerna upotreba sile od strane službe obezbjeđenja) koji mogu eskalirati u prave pubune. Na kraju, sociološki model (Predicting Major Prison Incidents, 1999) objašnjenja uzroka čini se najprihvatljivijim. Naime, ovaj model naglašava da su zatvorski neredi i nedisciplina "normalni", te da imaju i pozitivnu ulogu u zatvorskom životu, jer se njima zatvorske tenzije i frustracije na neki način ublaže¹¹.

Bez obzira koje teorijsko objašnjenje nastanka disciplinskih prestupa uvažili, važno je istaći da se na osnovu načina na koji se generišu veći incidenti i pobune, moguće identifikovati mjere koje imaju preventivni karakter, a to su:

- Održavanje minimalnih standarda u pogledu smještaja osuđenika i pruženih usluga;
- Pružanje adekvatnih, smislenih usluga i aktivnosti kao što su: zapošljavanje, obrazovanje i rekreacija;
- Postupanje sa zatvorenici na korektan, ljudski način uz poštovanje njihovog dostojanstva i ličnosti;
- Stručno savjetovanje, kako u slučajevima proceduralnih promjena, tako i u slučajevima izbora određenih programa i sadržaja;
- Usavršavanje i obuka službe obezbjeđenja, kako bi na adekvatan način reagovali na najmanja upozorenja i naznake budućih disciplinskih prestupa.¹²

UMJESTO ZAKLJUČKA

Održavanje reda i discipline je ključna komponenta upravljanja zatvorima. U svakom okruženju u kojem su osuđena lica zatvorena protiv svoje volje, neophodno je postojanje sredstava za sprovođenje usaglašenosti sa pravilima i propisima o ponašanju i bezbjednosti u ustanovi.

¹¹ Detaljnije u: Criminology Research Council Grant (1999). *Predicting Major Prison Incidents*, www.criminologyresearchcouncil.gov.au

¹² Detaljnije u: Criminology Research Council Grant (1999). *Predicting Major Prison Incidents*, www.criminologyresearchcouncil.gov.au

Kršenje pravila ponašanja u zatvorskoj ustanovi, dio je svakodnevnog zatvorskog života svih kazneno popravnih ustanova, kod nas i u svijetu. Brojna teorijski modeli tragaju za objašnjenjima i uzrocima disciplinskih prestupa osuđenika. Svakako da uzorke treba tražiti kako u prinudnom karakteru ustanove, ograničenjima, deprivacijama i frustracijam koji proizvodi život u zatvorskoj sredini, tako i u ličnosti osuđenika koji na različit način reaguju na pomenute okolnosti.

Opšti zaključak koji se formira iz prethodne analize disciplinskih prestupa tri zatvorske ustanove, jeste da su disciplinski prestupi svakodnevna pojava zatvorskih ustanova, bez obzira na populaciju koja je u njoj nalazi ili tip ustanove, tj. tretmana.

Ipak, najveći procenat osuđenika u našim kazneno popravnim ustanovama, nije nikada disciplinski kažnjavan. (Jovanić, 2012, Ilijić, 2012, Tomić, 2012) Najučestalija disciplinska mjera koja se izriče za disciplinske prestupe jeste upućivanje u samicu kao najstroža mjera i ukor, kao najblaža disciplinska mjera. Najrijeđe izricana disciplinska mjera je ograničenje ili zabrana raspolaganja novcem u zavodu do tri mjeseca. U pogledu vrste počinjenih disciplinskih prestupa, najučestalije je kršenje pravila kućnog reda, odnosno, nedisciplina, kao i nasilje nad drugim osuđenimcima.

Statistički podaci pokazuju da je u SAD najčešće izricana disciplinska kazna upućivanja u samicu, kao i gubitak ostvarenih pogodnosti, a najčešći prekršaji su pokušaji nabavljanja ili posjedovanje nedozvoljenih stvari, napad ili prijetnja napadom na drugo lice.¹³

REFERENCE

- (1) Bošković, M., Radoman, M. (2002). *Penologija*, Novi Sad: Pravni fakultet.
- (2) Criminology Research Council Grant (1999). *Predicting Major Prison Incidents*, www.criminologyresearchcouncil.gov.au
- (3) *Disciplinary Stats Show B.C. Inmates Rights Violated, advocate finds (2014)*. www.straight.com
- (4) *Godišnji Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (2013)*. Beograd: Ministarstvo pravde Republike Srbije.

¹³ Detaljnije u: *Disciplinary Stats Show B.C. Inmates Rights Violated, advocate finds (2014)*. www.straight.com

- (5) Ignjatović, Đ., Ljubičić, M. (2011). Žene i zatvor: opšta pitanja i studija slučaja, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, LIX, 1/201 www.ius.ac.rs/Anali/A2011-1/Anali2011-1str.055-079.pdf
- (6) Ilijić, Lj. (2012). *Demografska, sociopsihološka, penološka i kriminološka svojstva osuđenih kao činioci zatvorskih deprivacija*. Magistarska Teza. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (7) Jovanić, G. (2007). *Negativne posledice izvršenja kazne zatvora*. Magistarska teza. Univerzitet u Beogradu, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (8) Jovanić, G. (2012). *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (9) Konstatinović-Vilić, S. Soković, S. (2011). *Propisi o izvršenju krivičnih sankcija Srbije iz ugla rodne ravnopravnosti: potencijalna diskriminacija osuđenica*. www.chrnis.org.rs.
- (10) Mršević, Z. (1995). *Žene u zatvoru*, Centar za ženske studije, Beograd www.edu.zenskestudie.edu.rs
- (11) Pogrebin, M. R., Dodge, M. (2001). Women account of their prison experiences. A Retrospective View of Their Subjective Realities, *Journal of Criminal Justice*, No. 29. (531:541).
- (12) *Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje zavodskih sankcija*, Službeni glasnik RS, br. 105/2006.
- (13) *Pravilnik o kućnom redu u kazneno popravnim zavodima i okružnim zatvorima*, Službeni glasnik RS, br. 72/2010.
- (14) *Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupku prema osuđenim licima*, Službeni glasnik RS, br. 59/2006.
- (15) Santos, M. (1995). Facing long-term imprisonment. In Flanagan, T.J. (Ed), *Long-Term Imprisonment: Policy, Science and Correctional Practice* (36-40) London: Sage Publications.
- (16) Stevanović, Z. (2006). Iskustva u primeni tretmana u otvorenim zatvorima u Srbiji, *Zbornik Instituta za kriminološki i sociološki istraživanja*, God. XXV/2006, br. 1-2. str. 117-142.
- (17) Tomić, G. (2012). *Nagrađivanje i disciplinsko kažnjavanje osuđenih u KPD Padinska Skela*. Specijalistički rad, Univerzitet u Beogradu, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (18) Vukanović, J. (2014). *Disciplinsko kažnjavanje osuđenih žena u KPZ za žene u Požarevcu*, Master završni rad, Univerzitet u Beogradu, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (19) *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik RS, br.55/2014.
- (20) *Zatvori u Srbiji* (2006). Helsinški odbor za ljudska prava. www.helsinki.org.rs

DISCIPLINARY PUNISHMENT OF CONVICTS

Life convicts in a prison facility are fully normatively regulated, as the general regulations, and internal documents of the institution. Compliance with the order, rules of conduct and maintaining security is one of the primary goals of each prison establishment. Violation of prescribed rules of conduct constituting a disciplinary offense for which it is imposed statutory disciplinary measures. The authors of this paper attention directed precisely towards the analysis of disciplinary offenses, but also the type of disciplinary measures, comparing the data from the three institutions of different types / treatment.

KEY WORDS: Convicted / disciplinary offenses / disciplinary measures